

Ante Pavlović

TAJNA LITURGIJE I NAŠA KATEHEZA

Uvodna riječ

Tema koju sam dobio za ovaj liturgijski kongres želi progovoriti o odnosu kateheze naspram odgoja za liturgiju i otajstava koja ona naviješta i slavi. U ovom kratkom izlaganju moglo bi se izreći dosta teoretskih principa utemeljenih na zahtjevima Crkve i crkvene tradicije i pastoralne prakse. Nu, poteškoću sam u naslovu uočio onoga trenutka kad se zadalo progovoriti o odnosu *naše kateheze* u odnosu na odgoj za liturgiju. Tu se nalazimo pred određenim poteškoćama. Naime, za jedan cjelovitiji i objektivniji govor i prosudbu odnosa naše kateheze naspram liturgijskog odgoja i liturgije općenito trebalo bi imati pred sobom puno istraženih detalja u otajstvenom, obrednom i odgojnom vidu liturgijskog čina. Moramo ovoga časa konstatirati da nekih cjelovitijih analiza naše katehetske prakse s obzirom na liturgiju i liturgijski odgoj nemamo pa sam prinuđen samo djelomično rasvijetliti neke linije naše kateheze koje slijede poticaje crkvenih dokumenata i zahtjeve pastoralne prakse u ostvarenju i promicanju liturgijskog odgoja vjernika.

Kako još uvijek postoje određene nejasnoće u razumijevanju samoga odnosa i specifične zadaće liturgije i kateheze kao crkvene djelatnosti, htio sam ponajprije uočiti njihovu različitost i komplementarno jedinstvo u djelovanju Crkve. Pritom sam nastojao istaknuti neke važne momente njihova međuodnosa, prožimanja i upućenosti jedne na drugu. Iz tog su nam jasno postavljeni neki odgojni ciljevi primjerenog katehetskog djelovanja kako bi kateheza doprinijela cjelovitom odgoju za liturgiju u njezinoj otajstvenoj, obrednoj i egzistencijalnoj dimenziji.

U kontekstu ovoga promišljanja odnosa kateheze i liturgije te njihovih odgojnih zadataka, posegnuo sam za nekim našim katekizmima tražeći u njima, u

sadržajnom, odgojnom i metodičkom dijelu, elemente naznačene za primjeren liturgijski odgoj i otajstva koja slavi. Nastojao sam u nekoliko primjera pokazati kako i u kojim vidovima naša kateheza slijedi liturgijsku reformu, potičaje Crkve, i doprinosi dubljem i djelotvornijem slavljenju otajstava u liturgiji Crkve.

Jesu li liturgija i kateheza dva odvojena svijeta?

Povezanost i prožimanje liturgije i kateheze ima svoje duboke korijene u tradiciji Crkve. Oduvijek je, naime, liturgija - a posebice euharistija - bila uporište, izvor i povlašteno mjesto za katehezu. Taj odnos nije bio niti je stvoren umjetno nego predstavlja *konaturalnu* stvarnost koja izvire iz same naravi ovih djelatnosti Crkve. Tijekom povijesti taj je sklad narušen pa je došlo do mimoilaženja i isključivosti s obje strane. Korijen danas možemo uočiti u samom teološkom vrednovanju tih djelatnosti kao i njihovoj primjeni u pastoralnoj praksi Crkve. U jednom povijesnom razdoblju liturgija se zatvorila u svoj vlastiti svijet pa je došlo do njihovoga duhovnog sploštenja zatvarajući se u dobroj mjeri u kulturne formule i obredni formalizam, dok se kateheza omeđila doktrinalnim formulama i intelektualističkim interpretacijama sadržaja vjere. Liturgijski i katehetski pokret prije Sabora te liturgijska obnova koja je slijedila potičaje saborske konstitucije *Sacrosanctum Concilium* povezali su iznova katehezu i liturgiju kao dva prvotna zadatka pastoralnog zalaganja Crkve.¹

Iako je danas taj suodnos bogat i plodan, potrebno je reći da ipak 25 godina dijaloga nakon Sabora postoje neke nejasnoće i upiti bilo sa strane liturgičara, bilo sa strane katehetičara. Polemike među njima su katkad bile oštre iako više na planu liturgijske i katehetske prakse negoli teorije. Katehetičari tako prigovaraju da katkad liturgičari apsolutiziraju liturgiju, ne samo kao povlašteno mjesto kateheze nego ju u dobroj mjeri smatraju isključivim mjestom spasenjske prisutnosti otajstva Kristova. Na taj bi se način ostavljalo premalo prostora i davalo premalo važnosti ostalim djelatnostima Crkve. Prigovorit će također da liturgičari gube iz vida vrijednost liturgije života koja u perspektivi ostvarenja nacrtu Božjeg kraljevstva dobiva sakramentalnu vrijednost, posve svjesni da biva hranjena sakramentima Crkve, te da u liturgijskim sakramentalnim činima dobiva puni smisao. Nadalje, može se čuti kako je liturgija često daleko od stvarnih pastoralnih zahtjeva i potreba, posebice kad je riječ o pastoralu sakramenata tamo gdje ne postoji ili je

1. U pokoncilskom vremenu bilo je dosta govora o odnosu i zadaćama liturgije i kateheze što je katkad dovodilo do određenih polemika. Ali se u isto vrijeme razvio bogat dijalog što je dovelo do plodnog povezivanja te dvije djelatnosti Crkve. Usp. TRIACCA M., *Catechesi e Liturgia: singolarità, rapporti, confronti, Rivista liturgica*, 72/1985, 74-99; LOMBARDI R., *Catechesi e Liturgia. Un rapporto dinamico, Catechesi*, 57/1988, 1, str.11-20.

neznatno temeljno kršćansko iskustvo iako se time ne želi nimalo umanjiti djelatnost sakramentalnog čina "ex opere operato". Na taj način biva jasno postavljeno pitanje primata evangelizacije ili liturgije u pastoralnom pohodu Crkve prema svijetu. Ili, s druge strane, postavlja se pitanje i potreba prvotnog navještaja Radosne vijesti, obraćenja i zrelosti vjere na osobnom i komunitarnom planu u odnosu na slavljenički trenutak unutar pojedinih liturgijskih slavlja.²

Nasuprot tomu, liturgičari primjećuju da kateheza ne pridaje dostatnu važnost liturgiji i liturgijskom iskustvu u procesu rasta vjere naglašavajući više antropološku i službenjsku dimenziju na uštrb slavljeničkog i kulturnog trenutka unutar kršćanskog iskustva. Neki će prigovoriti da kateheza nije dostatno uvažila samu liturgijsku obnovu te da katkad instrumentalizira liturgiju iz didaktičkih i pedagoških motiva. Napokon, postaviti će se i pitanje prikladnosti katehetskih priručnika za liturgijski odgoj i prebaciti da se zanemaruje odgoj kateheta i katehistica za liturgiju.³

Mogli bismo možda i iz vlastitog iskustva uočiti opravdanost pojedinih prigovora koji u određenoj mjeri stvarno i postoje u našoj pastoralnoj praksi. Naše vrijeme traži novi i cjelovitiji angažman, zauzetiji rad i liturgičara i kateheta, a onda napose pastoralnih radnika, kako bi plodan dijalog koji je uspješno vođen u posaborsko vrijeme u sadašnjem trenutku naše Crkve donio vidljivije rezultate. Svakako, kateheza i liturgija trebaju biti trajno upućeni jedna na drugu i stajati u komplementarnom jedinstvu ne gubeći ništa od svojih specifičnih zadaća u djelovanju i otajstvu Crkve. Ta njihova uloga proistječe iz same njihove naravi u sakramentalnom poslanju Crkve.

Djelatno očitovanje Crkve i tajna liturgije

Već smo pripomenuli da u cjelovitom pomaku pastoralnog zalaganja Crkve, u pokoncilskom vremenu treba gledati ponovno i dublje povezujući liturgije i kateheze. Ono ima svoj korijen u shvaćanju same biti liturgije i otajstava koje ona ispovijeda i slavi. Opća sakramentalna vrijednost liturgije cjelovitije se i neraskidivo stavlja u odnos sa sakramentalnošću same Crkve koja je kao "mistično tijelo Kristovo" i kao "povijesna stvarnost spasenjske milosti" cijela sakramentalna. Crkva je to u usporedbi i s Kristom "prvotnim sakramentom" i ostvaruje se u

2. Usp. ALBERICH, *Catechesi e Liturgia: punti di vista di un catecheta*, *Rivista di Pastorale Liturgica*, 26/1988, 149, str. 11-20; ISTI, *Kateheza i crkvena praksa*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb 1986, 199.
3. Usp. DELLA TORRE L., *Catechesi e Liturgia: punto di vista di un liturgista*, *Rivista di Pastorale Liturgica*, 26/1988, 149, str.21-39; SARTORE D., *Catechesi e Liturgia: prospettive per una pastorale più organica*, *Notiziario dell' Ufficio Catechistico Nazionale*, 18/1989, 2, str.81-96.

perspektivi potpunog ostvarenja Božjeg kraljevstva. Upravo tako poimanje Crkve kao sakramenta spasenja pokazuje kako cjelokupno djelovanje Crkve u njezinim različitim funkcijama kao što su navještaj, propovijedanje, svjedočenje, služenje, ljubav predstavljaju početak i klicu tog kraljevstva (usp. LG 5). Pouzdano, naime, možemo reći da sve te funkcije na svoj način odražavaju i uprisutnjuju djelotvorni znak jedincatoga Kristovog otajstva koje čini sve novo, koje predskazuje, oslobađa i spasava. U tom ozračju sama liturgija dobiva prvotno mjesto. Za nju Sabor nedvojbeno tvrdi da je "sakramentalna dimenzija života Crkve" i "očitovanje Crkve" (SC 41). Liturgija se predstavlja kao očitovanje i slavljenje cjelovitog života te je "vrhunac prema kojemu teži djelatnost Crkve i ujedno izvor iz kojeg proistječe sva njezina snaga" (SC 10).

Iz toga saborskog teksta posve je jasno uočljivo prvenstvo, dostojanstvo i sakramentalna djelotvornost liturgije u odnosu na druge djelatnosti Crkve. Dostojanstvo se obistinjuje u posebnoj prisutnosti Kristovoj u liturgijskom činu. Temelj je Kristov pashalni misterij koji je najučinkovitiji i najpotrebniji čin Crkve. U Kristovu pashalnom misteriju događa se vrhunac očitovanja Božjega spasenjskog pohoda u ljudsku povijest, a liturgija u svom otajstvenom slavlju nanovo uprisutnjuje i ponazočuje taj čin. Zato će Sabor ovako i potvrditi ovo dostojanstvo liturgije: "S pravom se, dakle, liturgija smatra kao vršenje Kristove svećeničke službe: u njoj se pomoću vidljivih znakova označuje i, na način pojedinom znaku svojstven, izvršuje čovjekovo posvećenje te tako otajstveno tijelo Isusa Krista, Glava i udovi, vrši cjelokupno javno bogoslužje" (SC 7).

To produbljeno vrednovanje liturgije utjecalo je na sveobuhvatno oblikovanje Crkvenog djelovanja, otvorilo je nove putove traganja za primjerenijom i plodnijom pastoralnom praksom. Na području shvaćanja same liturgije uslijedilo je nadvladavanje shvaćanja kršćanskog kulta koji bi bio zatvoren u ceremonijalne i juridičke forme. Istaknuta su dva važna elementa liturgije koji se posebice očituju u Euharistiji i to proslava Boga u Kristu i posvećenje ljudi. Liturgija tako u svojoj otajstvenoj i spasenjskoj, eshatološkoj i povijesnoj dimenziji ostaje vjerna Bogu i vjerna čovjeku. Ona postaje liturgija Crkve. Ali se više ne promatra, i nije prvenstveno javni kult Crkve nego "djelatnost Crkve" (SC 10), "djelo našega otкупljenja" (SC 2) te aktualiziranje velikih Božjih djela u povijesti spasenja (usp. SC 35). Time ujedno liturgija u poslanju Crkve dobiva značenje znaka, sakramenta i oruđa spasenja među ljudima (usp. LG 1).

S druge strane, takvo poimanje liturgije dovodi do zaključka da je ona "prvi i nezaobilazni izvor kršćanskog duha" (Pio X), te se postupno počinje okretati njezinoj bogatoj tradiciji i izvorima tražeći nove putove oživljavanja liturgijskih slavlja. U liturgiji se sve više naglašava djelatno sudjelovanje vjernika. U liturgijskom shvaćanju i praksi sve se više vraćaju njezine bitne odrednice: povijesno-

spasenjska dimenzija, središnji položaj Krista - posebice pashalnoga Kristova otajstva - te eklezijalna i eshatološka dimenzija liturgije. Time je otvoren novi stvaralački i dinamični proces liturgijskog djelovanja što se očitovalo u nadvladavanju povijesnog sužavanja liturgije na spoemnuti kulturni rubricizam, formalizam i individualizam. Liturgija prestaje biti monogstrukost raznih obreda koji osiromašuju vjersko iskustvo i daleko su od stvarnoga života nego postaje simbolički i proslavni čin, "otajstvo i djelatnost" koji posadašnjuju i uprisutnjuju Božji spasenjski čin u ljudskoj svakodnevnici.⁴

Takvo poimanje liturgije, a posebice naglašavanje središnje vrijednosti Kristovog pashalnog otajstva i povijesno-spasenjskog zalaganja liturgije, u prvi plan Crkvenog djelovanja postavilo je evangelizacijske i slavljeničke momente Crkve. Time su nužno kateheza i liturgija bile upućene jedna na drugu.

Navještaj i slavlje otajstava Kraljevstva - što ima primat?

Određeni binom odnosa kateheze i liturgije oslikava se i u shvaćanju liturgijske konstitucije koja s pravom ističe liturgiju kao "vršenje Kristove svećeničke službe" (SC 7) koju je u viziji kršćanskog kulta kao povijesnog djela spasenja donio i aktualizirao Krist pashalnim misterijem. Ali će ista konstitucija istaknuti: "Zato je Krist, sâm poslan od Oca, poslao apostole napunjene Duhom Svetim ne samo da propovijedajući evanđelje svakom stvorenju navješćuju da nas je Sin Božji svojom smrću i uskrsnućem oslobodio od vlasti Sotonine i od smrti ...nego također da to naviještano djelo spasenja i izvršuju žrtvom i sakramentima, oko čega se kreće sav liturgijski život" (SC 6). Iz tog nam je posve uočljiv suodnos naviještanja i slavlja, evangelizacije i liturgije: nema, naime, vjere bez navještaja i obraćenja koliko god je besplatni Božji dar, ali nema također u redovnom redu kršćanskog života ni spasenja bez sakramenata vjere. Crkva je dobila u isto vrijeme mandat da ide po svem svijetu naviještati evanđelje svakom stvorenju i da sve ljude "krsti u ime Oca i Sina i Duha Svetoga" (Mt 28,19). Od početka je spasenje ponuđeno onima koji uzvjeruju i pokrste se pa tim liturgija i kateheza bivaju neraskidivo povezani. Štoviše, sama liturgija Crkve bila je "riječ vjere". A sakramenti "vjeru ne samo da pretpostavljaju nego je riječima i stvarno hrane, jačaju i izražavaju; stoga se i zovu *otajstva vjere*" (SC 59). Tako vjera i liturgija stoje u neraskidivom jedinstvu. Nije stoga nimalo čudno da je liturgija nazvana pokretačem i oblikovateljem vjere, tumačem predaje, pravim i istinskim "locus theologicus".⁵ Ona u slavljenju otajstava daje mnoge odgovore vjere pa se danas

4. Produbljeno teološko vrednovanje liturgije u njezinim različitim aspektima možemo pronaći u: MARSILI (i drugi), *Anàmnesis. Introduzione storico-teologica*, Marietti, Torino 1974.

5. Vidi u: ALBERICH E., *Kateheza ...* str.206.

pokušava definirati liturgiju i kao "katehezu u aktu" koja traži obvezu dosljednog ispovijedanja i svjedočenja vjere u konkretnim i stvarnim povijesnim uvjetima života. Ona postaje u isto vrijeme otajstvo, navještaj i potvrda, pouka i ispit za svakoga pojedinog vjernika i zajednicu. Hraneći vjeru koja joj prethodi i promišljajući o kvaliteti vlastitog poslanja u korist drugoga, liturgija hrani i razvija vjeru, potiče i čisti moralno djelovanje i kršćansko svjedočenje, veli papa Ivan Pavao II.⁶

Taj neraskidivi odnos vjere i liturgije znakovit je za katehezu koja ima prvotnu i specifičnu zadaću zalaganja za rast, produbljenje i življenje vjere u evangelizacijskom pohodu Crkve prema svijetu. Time vjera i najveštaj stapaju se također u neraskidivo jedinstvo i imaju spasenjski karakter. Evangelizacija kao cjelovit i sustavan odnos Crkve prema svijetu i kao navještaj evanđelja Božjeg prestaje biti samo skup istina i poruka koje treba naviještati nego je i riječ spasenja (usp. Dj 13,26) u kojoj Bog otkriva svoje čudesno djelovanje za cjelovito i konačno spasenje ljudi. Zato je i sva Crkva Crkva naviještanja a naviještanje poruke spasenja čin je i djelo cijele Crkve koja je sama "sakrament spasenja". Evangelizacija je stoga prvotna zadaća Crkve i ima prvenstvo na druge funkcije i posredništva Crkve samo u vremenskom i logičnom redu, jer upravo naviještanje evanđelja uvodi ljude po vjeri u stvarnost otajstava koja navješćuje i slavi. Sveti će Pavao to izraziti riječima i istaknuti povezanost vjere i navještaja: "Dakle, vjera po poruci, a poruka riječju Kristovom" (Rim 10,17).

Očito je da je na djelu utjelovljena Riječ, punina očitovanja Božjeg plana s čovjekom i ljudskom poviješću, koja po navještaju, prihvaćanju i obraćenju, postaje riječ spasenja, ali i ekonomija spasenja koja traje. Ta riječ u Crkvi posjeduje unutarnju spasonosnu snagu te je Krist svojom moću prisutan ne samo u sakramentalnim činima i euharistijskoj gozbenoj žrtvi nego i u svojoj riječi, pa time sama riječ Božja dobiva i ima sakramentalno značenje. Ona je u Crkvi, koja je sveopći sakrament spasenja, jedan od načina Kristove djelotvorne i spasenjeske prisutnosti. Krist je onaj koji govori i poziva na vjeru, on je u središtu liturgijskog slavlja okupljene zajednice, a sakramentalna struktura riječi ukazuje na unutarnju povezanost riječi i sakramenata.⁷ Tu vidimo koliko je liturgiji značajna kateheza koja teži odgoju za plodno primanje sakramenata koji traže vjeru koja je plod naviještanja riječi. Vjera je zapravo temelj i početak spasenja, ona je dar i zadatak, opredjeljenje i obraćenje koje započeto u riječi nastavlja se i ostvaruje u sakramentima koji se trebaju pretočiti u liturgiju života. Tako sâm život, konkret-

6. Usp. GIOVANNI PAOLO II, *Lettera a tutti i vescovi della Chiesa sul mistero e il culto della SS. Eucaristia*, u: AAS 72/1980, 121-127.

7. ŠARIĆ A., *Prezbiter - služitelj Božje riječi*, u: BALUKČIĆ I., (i drugi), *Prezbiter služitelj Božje riječi*, VVTS (niz "Riječ i život"), Sarajevo 1987, str.103-104.

ni i povijesni u svim granicama ovisnosti i veličine, postaje i otajstvena proslava Boga - Boga koji takvog čovjeka čini sakramentom.

Tu tek načelno označeni odnos liturgije naspram evangelizacije predmnijeva i otvara mogućnost mnogostrukoga katehetskog djelovanja što se posebice oslikava u zadaći sustavnog i postupnog rasta kršćanske vjere i uvođenja u otajstva liturgijskog slavlja. Kateheza predstavlja dio cjelovitog procesa evangelizacijskog pohoda Crkve, srce je evangelizacije, a svoj identitet pronalazi u totalitetu evangelizacijskih elemenata imajući u vidu različite etape i momente tog procesa.

Povezanost liturgije i kateheze

Zadaća kateheze, pojednostavljeno rečeno, očituje se u postupnom i sustavnom uvođenju u vjeru i život Crkve imajući za cilj zrelost vjere i kršćansko svjedočko iskustvo na osobnoj i komunitarnoj razini. Time se želi izbjeći površnost i minimalizam. Zapravo, danas se želi stopiti u jedinstvenu i sveobuhvatnu cjelinu cjelovito kršćansko iskustvo kao dinamizam rasta i svjedočenja vjere. U tu svrhu potrebno je prožeti i povezati navještaj, služenje, slavlje i zajedništvovanje kao neraskidive sastavnice crkvenog djelovanja. To poimanje teži određenom pomaku u samom shvaćanju naše sakramentalne prakse koja samoj sebi ne smije biti svrha. Naime, trebalo bi onemogućiti čisto traženje obreda da se zadovolje određeni crkveno-pravni propisi i ne pripuštati sakramentima bez cjelovite pripreve. A priprava bi u prvom redu trebala imati za cilj traženje i rast vjere koja se plodno u obredima ispovijeda i slavi. U tom procesu današnja kateheza otkriva u liturgiji, koja je po sebi "kateheza u aktu", jedno veliko bogatstvo i izvor svog djelovanja, ali i sama doprinosi dubljem, potpunijem i plodnijem življenju i slavljenju otajstava spasenja u liturgiji. Kateheza je nadalje sva okrenuta liturgiji kad uvodi u njezina otajstva, znakove i obrede.

Već smo prije naznačili duboko značenje riječi unutar liturgijskog obreda koja u liturgiji kao slavlju i simboličkom djelu predstavlja cjelovit govor očitovanja Božje riječi i prihvaćanja vjere. Ta riječ ima posebnu dubinu jerbo se događa u susretu i prožimanju biblijskog, crkvenog i iskustvenog govora u liturgiji. Tako, u liturgiji riječi, izmjenjuje se dinamizam govora i slušanja, javnog ispovijedanja vjere i zahvalna molitva, prihvaćanje i pounutarnjenje riječi. Ona je povlaštenu trenutak susreta Boga i njegova naroda. Homilija naviješta, tumači i posadašnjuje Božju riječ, a ta riječ sakramente prati kao riječ posvećenja. U svemu tome liturgija postaje povlaštenu oblik kateheze, odgoja i rasta vjere. Nu, taj proces i cilj po sebi ne mora uvijek biti dostupan jer on podrazumijeva i prethodne radnje koje daju pečat i značenje automatizmu i funkcionalnosti obreda. Obredi, naime, mogu biti nerazumljivi, ukoliko bi bila blokirana komunikacija bilo

riječi, geste ili drugog znaka koji čini obrede. Drugim riječima, liturgijski obredi koji u sebi nose komponentu događaja, uspomene i primjene uprisutnjuju se kroz znakove kojima otajstva spasenja bivaju uprisutnjena i slavljena.

Tako obred svojim odnosom prema povijesti spasenja označava sakramentalni raspored spasenja koji treba dozvati u pamet, objasniti i živjeti. On mora biti današnjeg čovjeku, u svim uzrastima, shvatljiv i životan.⁸ U toj zadaći liturgija i kateheza približavaju se i nadopunjuju. Kateheza, pak, kao sustavan i cjelovit odgoj u vjeri ima zadaću postupnog, sustavnog i cjelovitog uvođenja u liturgiju, u otajstva spasenja koja slavi u liturgijskim znakovima. Na taj način slavljenje kršćanskih obreda postaje izričaj vjere koja tom slavlju jamči stvarnost, vjerodostojnost i istinitost. Stoga će i sama liturgijska konstitucija pozvati na "puno, svjesno i djelatno sudioništvo kod liturgijskih obreda" (SC 14) što nužno traži prikladnu liturgijsku katehezu koja ima zadaću uvođenja i objašnjenja mnogostruke stvarnosti liturgijskih obreda.

Ta zadaća kateheze naspram liturgije događa se na trostrukoj razini što i sam liturgijski obred u sebi i sadržava: otajstvena, slavljenička i egzistencijalna razina. S obzirom na otajstvenu stvarnost koja predstavlja središte liturgijskog čina kao spasenjskog događaja i uspomene kateheza bi trebala promicati i objašnjavati biblijska i crkvena iskustva koja ti obredi označuju. Na području slavlja kao simboličkog dijela liturgije kateheza dobiva zadaću uvođenja u različite obrede kao i značajne oblike cijelog slavlja. I napokon, na egzistencijalnoj razini kateheza teži odgoju stava i uvjerenja pretakajući ih u *liturgiju života* kroz prihvaćanje otajstava, njihovo svjedočenje, kroz životno povijesno zalaganje, zahvalnu molitvu, zajedništvo itd.⁹

Kateheza uvodi u liturgiju Crkve

Tu zadaću kateheze jasno je naglasio Opći katehetski direktorij 1971. riječima: "Kateheza stoga mora služiti aktivnom, svjesnom i vjerodostojnom sudioništvu u liturgiji Crkve; ne samo pokazujući značenje obreda, nego i odgajajući vjernike u molitvi, zahvaljivanju, u pomirenju, u pouzdanju, u osjećaju zajedništva, u simboličkom jeziku, u svemu što je potrebno za istinski liturgijski život" (DCG 25). Tako će kateheza u svojem odgojnom pothvatu, u odgoju u vjeri i odgoju vjere dobiti važnu zadaću: odgoj za liturgiju Crkve. Nu, kateheza će tek onda biti cjelovita kada posreduje sva iskustva i biblijsko, i doktrinarno, moralno

8. Usp. FEIFEL E., Sakrament - das Symbol des Glaubens. Überlegungen zur Didaktik der Sakramente, *Münchener Theologische Zeitschrift*, 38/1987, str.257-274. GELINEAU J., *La Liturgia domani. L'evoluzione delle assemblee cristiane*, Brescia, s.D, str.87-93.

9. Usp. ALBERICH E., Kateheza ... 208.

i egzistencijalno. Ona želi zahvatiti cjelinu stvarnosti kršćanskog iskustva i u nje-mu odgajati. Da bi, pak, kateheza uvodila u liturgijski život i puno sudioništvo u otajstvo Crkve, nužna je primjerena dimenzija kateheze koju nazivamo "liturgijska kateheza". Taj naziv i dimenzija kateheze omeđena je sadržajem i ciljevima litur-gijskog pastoralna, a možemo je podijeliti na *obrednu, sakramentalnu i mistago-gičnu katehezu*.¹⁰

Obredna kateheza ima pred sobom obred liturgijskog slavlja protkan slije-dom riječi, pokreta i stavova. Cilj je tog tipa liturgijske kateheze odgajati i poučavati za svjesno i aktivno sudjelovanje u slavlju tumačeći obredne znakove. Ona je stoga formalna, ali na razini ljudske komunikacije nužna i nezaobilazna. Naime, na području ljudskog života, a onda i u liturgiji, susret i zajedničko bivo-vanje biva dostupno i osmišljeno komunikacijom znakova i onoga što oni označavaju ili pak na što upućuju. Bez znakovne kodifikacije govor postaje nera-zumljiv. Tako kretnje i način držanja tijela u liturgijskom slavlju i obrednu odražavaju osjećaje koje trebaju pobuditi (kao divljenje, strohopoštovanje ...) ili utječu na stajališta koja treba potvrditi i ispovijedati. A riječi uvode u samo otajst-vo kada vjerne tradiciji Crkve odzvanjaju u srcima i pametima vjernika. U tom smislu sva liturgija i kateheza postaju mjesto komunikacije znakova: znak je predsjedatelj slavlja, okupljena zajednica, zajednička molitva i pjevanje, znakom postaje šutnja, ruke podignute prema Svetootajstvu u času pretvorbe (npr. u BiH) kao i sve druge kretnje i stavovi tijela. U istomu smislu dobiva značenje znaka i simbola ritam liturgijske godine koja slijedi ritam spaenjske povijesti.¹¹

Znakovi prate i katehezu sakramenata kojoj je zadaća uvoditi u sakramental-na otajstva. Tu je sâm Krist kroz sakramentalni znak prisutan i na djelu je. Riječ, tvar i kretnja postaju vidljivi znakovi nevidljivoga ostajstvenog događanja i milos-ti. U sakramentalnom znaku slavi se spomen, uprisutnjuje se i nastavlja djelovati otajstvo vjere. Ta stvarnost za sakramentalnu katehezu ima veliko značenje. Kate-heza sakramenata, naime, uvodi u sama otajstva vjere i ne može se omeđiti samo na izvanjske sakramentalne znakove.¹² Ona, istina, uvodi u sakramente i poučava o sakramentima ali joj je cilj aktivno sudioništvo u otajstvima vjere, i zato prim-jeren odgoj za sakramente. Tim se putem želi nadvladati poimanje kateheze koja

10. Ovu podjelu komentira u temeljnom dokumentu za obnovu kateheze MEDICA G., *Documento di base. Il rinnovamento della catechesi*, Elle Di Ci, Leuman (Torino), 1981.10, str.235.

11. O važnoj zadaći obredne kateheze koja uvodi u poznavanje liturgijskih znakova i obreda bilo na razini riječi, pokreta ili tvari vidi: ŠKUNCA B., Znakovi i simboli u liturgiji i katehezi, u: *Naša kateheza i drugi vatikanski sabor*, Radovi katehetskih ljetnih škola 1983-1985, KS, Zagreb 1987, str.232-243; MURRAY P., Il linguaggio del culto cristiano, *Concilium* 6/1970, 2, str.177-181.

12. Kateheza koja treba odgajati u poznavanju otajstava vjere i otajstava koji se slave u sakramenti-ma dobro je naglašena u: ŠTARIĆ A., Slavljenje i događanje spasenja u liturgiji, *Naša kateheza ...* str. 291-300.

ima zadaću davanja pukog znanja o sakramentima koje sa stajališta kršćanskog odgoja nije dostatno nego teži cjelovitom sakramentalnom životu koji utječe na plodno svjedočko iskustvo vjere. I upravo tu možemo postaviti pitanje s obzirom na našu katehetsku praksu: koliko naša kateheza u stvarnosti, ne u teoriji, pokušava odgajati djecu i odrasle za cjelovito kršćansko iskustvo oplemenjeno kroz sakramentalni život, a koliko zadovoljava stupnjem postignutog znanja o sakramentima da bi zadovoljila određene ciljeve i pristupila sakramentalizaciji, tj. podjeljivanju sakramenata gdje religiozno iskustvo nije dostatno ili je površno? Nu, ovdje je, čini se, više pitanje naše prakse negoli osjećaja potrebe cjelovitijeg pristupa u odgoju vjeri svih kategorija naših vjernika. I to upravo na području liturgijskog pastoralala.

To razmišljanje je u uskoj vezi s trećim tipom liturgijske kateheze koju možemo nazvati mistagogičkom. Ona proniče u dubinu otajstva po kojemu Božja riječ i djelovanje oblikuju kršćanski život. Ona zapravo znači vježbanje u vršenju otajstava koja postaju stvarnost kršćanskog života i posvemašnja zauzetost za promicanje otajstava i kršćanskih vrijednosti u realnosti ljudske svakodnevice, svednice i u svom životnom prostoru. To bi drugim riječima bila liturgija života.

Tako shvaćena i oblikovana kateheza s obzirom na liturgiju izvrstan je put obogaćenja naše katehetske prakse ali i plodnog sudjelovanja vjernika u liturgiji Crkve. U tom procesu liturgija se i kateheza međusobno obogaćuju i prožimaju.

Naša kateheza i liturgija

Sa distance od kojih dvadesetak godina nakon II. vatikanskog sabora mislim da nije moguće osporiti znatan doprinos naše kateheze u liturgijskom odgoju, što ne isključuje određenu parcijalnost, nedostatke i nedovoljnost tog odgoja. Na takve zaključke upućuje nas naše iskustvo sudjelovanja vjernika u liturgijskim slavljinama na kvalitativnoj i kvantitativnoj razini. Na to upozoravaju i naši pastoralni radnici ali i liturgičari. Bilo bi, međutim, danas neskromno davati neki cjelovit vrijednosni sud o stvarnom doprinosu naše kateheze liturgijskom odgoju vjernika jerbo ne postoje još uvijek prikladni parametri takve jedne prosudbe koja bi dala zaokruženu sliku. Određenih analitičkih prosudbi u pojedinim pitanjima bilo je ali veoma neznatno za potpuniji sud.¹³

Poticaji za primjeren liturgijski odgoj uslijedio je kod nas odmah nakon liturgijske reforme. Tako je već 1965. godine u Zagrebu u okviru Svećeničkog

13. Tako npr. STARIĆ A., Liturgijska obnova u našim katekizmima, *Naša kateheza ...* str. 83-93.

tečaja obrađena tema "Liturgija i katehizacija" koja je bila okrenuta reformi liturgije više negoli traženju putova djelotvornog odgoja za liturgiju. Nakon toga prvotnog i veoma važnog momenta naše Crkve, slijedile su katehetske ljetne škole koje su izravno¹⁴ ili pak obrađivanjem drugih tematskih cjelina obogaćivale liturgijsku obnovu i doprinosile cjelovitijem odgoju za liturgiju.

U tom smislu treba gledati i dokument naših biskupa "Radosno naviještanje evanđelja i odgoj u vjeri" (=RNE)¹⁵ koji u nekim točkama donosi smjernice za liturgijski odgoj svih uzrasta naših vjernika te brojna katehetske priručnike pisane na temelju zahtjeva suvremene katehetske znanosti koja je utirala put i stvarala pretpostavke cjelovitog i sustavnog odgoja u vjeri u kojoj i liturgija zauzima veoma važno mjesto, posebice kad je riječ o pripravi na sakramente.¹⁶ Tako naša liturgijska kateheza utemeljena je na zahtjevima dokumenata Crkve na koje se oslanjaju i upute naših biskupa o odgoju za liturgiju u naznačenom dokumentu: "Kateheza, kao dublje uvođenje u otajstva vjere, nužno treba biti povezana sa slavljenjem otajstava vjere u liturgijskom životu Crkve, osobito sa slavljenjem i primanjem sakramenata" (RNE 26). Isti dokument poziva na cjelovit odgoj u vjeri, na vjerničko svjedočenje u svakodnevnom životu koje je oslonjeno i izvire iz liturgijskih slavlja. Zato će i pozvati da se posebna briga posveti upoznavanju liturgijske molitve, "sa slavljenjem euharistije i drugih sakramenata, s liturgijskim slavljenjem pojedinih časova tijekom dana i s drugim liturgijskim molitvenim slavljima" (RNE 40), odgajajući tako djecu, mlade i odrasle za "osobno i stvaralačko sudjelovanje u liturgijskim slavljima" (RNE 40). Pozivom, pak, na sustavno uvođenje u vjeru i život kršćanske zajednice kroz primjerenu pripravu i primanje sakramenata kršćanske inicijacije nije se propustilo također naglasiti važnost katekumenata utemeljenog na "Redu pristupa odraslih kršćanstvu" dajući posebne pastoralne smjernice za taj sustavan rad.

Odgoj za liturgiju u našim katehetskim priručnicima

Ukoliko bi u ovom kratkom predavanju trebalo dati zaokruženu i barem djelomičnu sliku našeg liturgijskog odgoja koji u sebi predmnijeva i donosi katehetska literatura na našem prostoru ili pak naši katehetski priručnici onda ćemo zasigurno ostati prikraćeni. U dosadašnjem izlaganju odnosa liturgije i kateheze te

14. Trinaesta katehetska ljetna škola u Zadru 1984. bila je posvećena odnosu liturgije i kateheze s temom: "Odgoj u vjeri i liturgijska slavlja u kršćanskoj zajednici". Neka se predavanja s te škole mogu naći u *Naša kateheza ...* str. 211-277.

15. Temeljni dokument koji su izdali biskupi Jugoslavije (*Radosno naviještanje evanđelja i odgoj u vjeri*, KS, Zagreb 1983) donosi smjernice za cjelovit odgoj i rast u vjeri dajući tako sve bitne smjernice i za liturgijski odgoj. Nažalost te smjernice nisu pastoralno razrađene iako naši katehetski priručnici u dobroj mjeri sadržavaju tu razradu.

16. Veći broj naših katehetskih priručnika pripreman je za učenike osmogodišnjih škola i sakramen-

njihovoj odgojnoj zadaći na području liturgijskog pastoralata, mogli smo uočiti svu zahtjevnost i bogatstvo koje u sebi nosi takav odgoj. Pred nama je puno pitanja koja traže cjelovite i interdisciplinarne pristupe: koliko je liturgijska kateheza u svoja tri osnovna tipa prisutna u našim katehetskim priručnicima i koliko su pojedini priručnici tiskani kod nas prikladni za liturgijski odgoj? Koliko naša kateheza *stvarno uvodi u slavljenje otajstava vjere* i otajstveni sadržaj liturgije a koliko je poučavanje o liturgiji i sakramentima? Koji se teološki naglasci stavljaju u liturgiskom odgoju? Slijedi li naš liturgijski odgoj načela postupnosti i prioriteta te cjelovitosti odgoja za liturgiju? Koliko naša kateheza uvodi u liturgiju znakova i omogućuje komunikaciju između predsjedatelja slavlja i vjernika? Koliko naši katehetski priručnici teže procesu stapanja odgojnog trinoma vjere: vjersko iskustvo - liturgija - život?

U ovom predavanju nakana mi je tek dati mali uvid kako naša kateheza kroz katehetske priručnike slijedi zahtjeve primjerenog odgoja za liturgiju bez kritičkih osvrti o njezinoj uspješnosti i cjelovitosti. Kao predložak uzeo sam neke naše katekizme s nakanom usvajanja samo globalnog uvida u tipove liturgijske kateheze i njihov sadržaj koji bi nam omogućio prepoznati elemente primjerenog odgoja za liturgiju koji se nalazi u tim katekizmima. Uzeo sam neke katekizme u izdanju "Glasa koncila" ("Svadbena ruho", 1982; "Mač Duha", 1982; "Hoćeš li se krstiti", 1980.2) te u izdanju "Kršćanske sadašnjosti" ("Pozvani na gozbu", 1979; "Pođimo zajedno", 1983; i "Snagom Duha", 1977).

Strukturu, sadržaj i opseg npr. liturgijske kateheze jasno možemo uočiti u katekizmu "Hoćeš li se krstiti". U njemu je u 30 kateheza posebno obrađen sakrament krštenja iznoseći dubinu značenja, sadržaja i znakovitosti ovog sakramenta. Kao podloga cijelog priručnika u obradi teme stoji "Obred sakramenta krštenja" da bi se postupno slijedeći ritual podjele sakramenta upoznali obred, znakovi vlastiti sakramentu krštenja i liturgijski čini. Značenje liturgijskih znakova osjetljava se i tumači kroz svetopisamsku predaju i crkvenu tradiciju dajući im pritom općeljudsku znakovitost. Biblijski znakovi utkivaju se i u našu kulturnu baštinu što im daje određenu svježinu i približava čovjeku u njegovoj svakodnevnici. Cijela pak struktura uvođenja u sakrament krštenja teži davanju temeljnih vjerskih istina, uvodi u otajstvo vjere. Biblijski tekstovi stoje kao izvor te pouke i pokazuju tajnu Božjeg djelovanja i spasonosnog hoda našom poviješću. Kateheze uvode i u molitvenu liturgiju Crkve s pozivom na djelatno zauzimanje čovjeka u djelu spasenja kroz kršćanski djelatni angažman u svijetu.

talno je usmjeren, tj. teži pripravi djece za primanje sakramenata u ozračju prvog i sustavnog uvođenja u cjelinu vjere i vjerskog iskustva. Ako imamo na pameti postupnost uvođenja i njegovu stupnjevitost s obzirom na cjelovito otajstvo i život vjere, onda možemo - čini se - s pravom reći da naši katekizmi u dobroj mjeri sadržavaju sva tri tipa liturgijske kateheze.

Evo nekih tema koje žele obraditi i uvesti u molitveni život kroz strukturu uvođenja u sakrament krštenja: molitva vjernika u liturgiji; od zajedničkih na osobne prošnje; nema vjere bez molitve; četiri molitvena stava; raznovrsne molitve; odnos osobne i zajedničke molitve; svojstva dobre molitve; Oče naš i psalmi; misa je najveća i najbolja molitva.

Katehetski priručnik za prvopričesnike "Pozvani na gozbu" posvećen je pripravi djece na sakrament pomirenja i euharistije (pričesti). S jasno određenim ciljevima uvođenja u te sakramente djecu se želi uvesti u temeljne tajne vjere, sakramentalnog i molitvenog života Crkve u povezanosti s djelatnim življenjem vjere u svakodnevici primjeren tom uzrastu. U ovom katekizmu uočljivo je u letimičnom pregledu kako je usredotočen na euharistiju kao najdublje otajstvo liturgije Crkve. Od 27 kateheza, sedam ih je neposredno usmjereno na odgoj i uvođenje u sakrament euharistije iako sve kateheze u doktrinarnoj, biblijskoj, liturgijskoj i moralnoj dimenziji čine skladnu cjelinu uvođenja u cjelovito otajstvo vjere. U antropološkoj perspektivi potrebe ljubavi, koja je potrebnija od kruha, redaju se događaji spasenjske povijesti. U središtu je Isus koji se kao kruh živi potpuno daruje čovjeku, njegova ljubav potrebnija je od materijalnog kruha, ona je potpuno trošenje života za drugoga, bezuvjetno sebedarje, žrtva i služenje. Oproštajna večera, pranje nogu i pashalni misterij smrti, muke i uskrsnuća jedinstvene su strvarnosti i cjelina očitovanja te ljubavi. Sve je prožeto Duhom Očevim koji je u tajni euharistije djelatatan, a usklik "Aleluja" potvrđuje vjerničku radost i prihvaćanje u vjeri. To je ujedno poziv na navještanje radosne vijesti, lomljenje kruha u zajednici i svjedočenje u životu kao nastavak prepoznavanja Uskrslog i njegova slavljenja susretom u Emausu. To čine snagom Duha Svetoga koji je kao vatra i kao vjetar. U njemu bivamo pozvani na gozbu ljubavi - euharistiju koju treba s dubokim poštovanjem i aktivnim sudjelovanjem slaviti. I onda slijedi kratko uvođenje u obred sv. mise.

I tako u nekoliko samo kateheza koje uvode u euharistiju isprepliću se životno iskustvo djeteta povezano s iskustvom događaja biblijske spasenjske povijesti s riječju Božjom i središnjim promatranjem Kristovog misterija. U njima se donosi također iskustvo Crkve u slavljenju ovih otajstava kao i kršćanske zajednice, ali je ujedno i poziv na svjedočko zalaganje, djelotvornu ljubav i potreba uprisutnjenja vječne gozbe u životnoj svakodnevici. U tom zamahu svjedočkog života isprepliću se molitva i pjesma, tumači simboličko značenje liturgijskih znakova koje prati riječ. U euharistijskom kruhu želi se naglasiti čudesan spoj božanskog i ljudskog, dar rada ruku čovječjih i božansko uzdarje njegova Tijela. U tajni euharistije biva posvećen čovjek, njegov rad i djelo pozivajući ga da pjeva vječnu slavu Bogu.

Ovdje sam želio kroz ova dva katehetska priručnika samo istaknuti neke elemente liturgijske kateheze koji slijede upute o odgoju djece u vjeri i njihovo

uvođenje u tom cjelovitom procesu u tajnu liturgije. Ako bismo pogledali u druge katekizme, mogli bismo više ili manje pronaći elemente prikladnog odgoja za liturgiju iako moramo imati u vidu da u katehizaciji djece moramo voditi računa o progresivnom i stupnjevitom uvođenju u te tajne respektirajući dob djece i dogojnu zadaću za pojedine uzvraste.

Ovdje bih iznio samo primjedbu da mi se naši katehetski priručnici čine opterećeni didaktičkim materijalizmom. Katkad se, naime, u mnoštvu sadržaja koje nude mogu izgubiti važni momenti potrebni za odgoj u liturgiji kao i u drugim vidovima vjerskog poklada i života. Zato organiziranje katehetskih slavlja smatram veoma korisnom mogućnošću dubljeg uvođenja u tajnu liturgije. Nu, mislim da bi također razdvajanje župne kateheze i školskog vjeronauka kroz stvaranje komplementarnih programa moglo tomu pripomoći.

Zaključak

Kateheza i liturgija čine nerazdvojno jedinstvo u cjelokupnom djelovanju i poslanju Crkve. To jedinstvo nije stvoreno umjetno nego predstavlja konaturalnu stvarnost koja izvire iz njihove naravi i poslanja. Liturgija pak predstavlja "vrhunac prema kojemu teži djelatnost Crkve i ujedno, izvor iz kojeg proistječe sva njezina snaga" (SC 41), ona je "prvi i nezaobilazni izvor kršćanskog duha" (Pio X), ona je nazvana "pokretačem i oblikovateljem vjere, tumačem predaje, prvim i istinskim locus theologicus" i napokon, "kateheza u aktu".

Međutim, kateheza naspram liturgije dobiva odgovornu zadaću da bude sustavno, djelatno i djelotvorno uvođenje u liturgiju i njezino otajstvo pokazujući smisao i značenje obreda, odgajajući vjernike za puno i svjesno sudjelovanje kod liturgije Crkve ne gubeći iz vida važnost molitve, zahvaljivanja, pomirenja, odgoja za zajedništvo, razumijevanja simboličkog jezika, svega što je potrebno za istinski liturgijski život. I još: stopiti u skladnu cjelinu *vjersko iskustvo, liturgiju i stvarni život u liturgiji života*. U tom odgojnom procesu liturgijska kateheza, obredna i sakramentalna i mistagogična imaju nezaobilazno mjesto imajući pred sobom *otajstvenu, slavljeničku i egzistencijalnu* dimenziju liturgijskog obreda i slavlja.

Naša kateheza slijedila je te zahtjeve odgoja za liturgiju i vjerujem u dobroj mjeri doprinijela ostvarenju naše liturgijske obnove. Nu, ovaj proces nije dovršen nego traži danas veći angažman liturgičara, kateheta i pastoralnih djelatnika kako bi obogatili i produbili dvadesetpetogodišnji hod te obnove otkrivajući nove i nužne putove djelotvornijeg odgoja za liturgiju i stvarnog liturgijskog života naše Crkve.